

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 5, Sayı:19, Haziran 2019, s. 81-90

Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖNAL KILIÇ

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
sevdaonal@atauni.edu.tr

BÂKÎ'NİN ŞİİRLERİNDE BERÂAT-İ İSTİHLÂL SANATI¹

Özet

Klasik Türk edebiyatı, özellikle XVI. yüzyıldan sonra, anlamla birlikte söyleyiş ve estetiğin önemli olduğu hatta çoğunlukla söyleyişin anlamın önüne geçtiği bir edebi gelenek oluşturmuştur. XVI. yüzyıl klasik Türk edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Bâkî de şiirlerinde ses, söyleyiş ve üslup özelliklerine fazlasıyla dikkat göstermiş bir şairdir. Bâkî'nin şiir üslubu çoğunlukla süslemeli ve estetik bir yapıya sahiptir. Ritim ve ahenk kullanımının çok başarılı olduğu şiirleri, Bâkî'nin bir ses ve söyleyiş şairi olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Bâkî'nin şiirlerinde sıklıkla başvurduğu söyleyiş özelliklerinden biri de "berâat-i istihlâl" olarak bilinen şiire çarpıcı bir üslup ve dikkat çekici bir ifade ile başlama tekniğidir. Bu dikkatele incelenen *Bâkî Dîvânı*'nda yer alan incelemeye esas alınan şiirlerde, gelenekli Osmanlı şiirinin belagat unsurları ile şiir dilinin kendine has birtakım uygulamaları vasıtasıyla berâat-i istihlâl sanatına örnek oluşturabilecek girişlerle başladığı görülmektedir. Bâkî'nin şiirlerinin matla beyitlerinde berâat-i istihlâl sanatını oluşturmak için kullandığı yöntemler ise cümle başı edatları olarak adlandırabileceğimiz seslenme (nidâ) edatlarının kullanımı, seslerin ahenk oluşturacak şekilde seçilmesi yani aliterasyon (ünsüz tekrarı) ve asonans (ünlü tekrarı) uygulamaları, benzerlik ilişkisi içeren sözcüklerin seçimi (tenasüp, iham, leff ü neşr), soru sorma tekniği (istifhâm), yüklem içermeyen isim cümleleriyle oluşturulmuş söz dizimi uygulamalarıdır. Bu çalışmada, Bâkî'nin *Türkçe Dîvânı*'nda yer alan şiirlerinde berâat-i istihlâl sanatının nasıl ve hangi yöntemlerle kullanıldığı incelenecektir.

¹ Bu makale, 18-20 Nisan 2019 tarihinde düzenlenmiş olan asoscongress, 6. Uluslararası Filoloji Sempozyumu'nda sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Bâkî, berâat-i istihlâl.

BERÂAT-İ İSTİHLÂL ART IN BÂKÎ'S POEMS

Abstract

Classical Turkish literature, especially after the XVI. century, it was established a literary tradition in which meaning and aesthetics were important and even the meaning of speech was prevented. Bâkî, who is one of the most important poets of XVI. century classical Turkish literature, is a poet who has paid great attention to voice, utterance and style in his poems. Bâkî's style of poetry is mostly ornamented and has an aesthetic structure. His poems, in which the use of rhythm and harmony were very successful, reveal that Bâkî was a voice and utterance poet. One of the characteristics that Bâkî's poems frequently refers to in his poems is the technique of starting with a striking style and remarkable expression to the poem known as "berâat-i istihlâl. In the poems which are taken into consideration in the Bâkî's Dîvan which is examined in this attention, it is seen that the eloquence of the traditional Ottoman poetry and the poetry language started with the entries that can set an example for the art of berâat-i istihlâl. The methods used by Bâkî in order to create the art of the berâat-i istihlâl in the matla couplets, the use of the calligraphy (nidâ) prepositions, which can be called the prepositions of the sentence, the selection of the sounds in a harmony, that is alliteration (consonant repetition) and asonans (famous repetition) applications the choice of words (tenasüp, iham, leff ü nasır), the questioning technique (hoax), predicate-free syntax is created with the name sentences. In this study, it will be examined how and by what methods the art berâat-i istihlâl art is used in the poems of Bâkî's *Turkish Dîvan*.

Keywords: Classical Turkish poetry, Bâkî, berâat-i istihlâl.

GİRİŞ

Şiir dilini günlük konuşma dilinden ayıran en önemli özelliği estetik değer, söyleyiş güzelliği ve duygu yoğunluğu içermesidir. Anlam ve duygu yoğunluğuyla birlikte, "uyak yapma zorunluluğu, tonlama ve vurgu gibi parçalar üstü öğeler nedeniyle özellikle ad öbeği ve eylem öbeği gibi tümce birimlerindeki yer değiştirmeleri, duygusal anlatımların çokluğu ve bunların değişik biçimlerde aktarılma zorunluluğunun öneleme (foregrounding) ve tersinme (inversion) gibi, devrik tümcelerde kullanılan söz dizimsel değişmelere neden olması, şiirdeki bölükler arasında koşutluklar bulunmasının birçok şair tarafından benimsenmesi gibi nedenlerden dolayı şiir söz dizimi, günlük dil kullanımlarının sözdiziminden ayrıcalık taşır."²

Klasik Türk edebiyatında da şiir dilinin duygusal aktarım ve söyleyişe ulaşması için çeşitli dilbilim yapıları ile belagat unsurlarından faydalandığı bilinmektedir. Şairler, şiiri düzyazıdan ve günlük konuşma dilinden ayırmak için dilbilimin anlam bilim, ses bilim, sözcük bilim, biçim bilgisi ve söz dizimi unsurlarından, aynı zamanda gelenekli Klasik Türk şiirinin ortak

---

² Ünsal Özünlü, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, Multilingual Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 81-82.

ahenk unsurları olan nazım şekilleri, vezin, kafiye ve redif, edebi sanatlar, mazmun ve sembollerin kullanımı gibi belagat unsurlarından yararlanmışlardır. “Divan şairleri, ses düzenlemelelerinde, ünlü-ünsüz ilişkilerinden, değişik düzeylerdeki tekrarlardan, kafiye, redif ve vezin gibi ritmik unsurlardan, söz sanatlarından yararlandıkları gibi, dilde oluşmuş ses değerlerinden de istifade ederler. Kelimeyi yeniden biçimlendirirler.”³

Klasik Osmanlı şiirinin kendi geleneğine has söyleyiş ve ahenk özelliklerinin başarılı temsilcilerinden biri XVI. yüzyıl şairi Bâkî'dir. Bâkî, şiirlerinde anlam kadar, hatta çoğunlukla, anlamdan önce söyleyişe önem vermiş bu özelliğiyle geleneğe yön vermiş bir şairdir. Bâkî'nin şiir dilini oluştururken anlamdan ziyade estetik, ahenk ve ritmi ortaya çıkarması onun şiir üslubunun en belirleyicidir yanındır. Osmanlı edebiyatının biyografik kaynakları olan tezkirelerde, Bâkî'nin şiir üslubunun çoğunlukla mana ve edebi sanatlar bakımından zengin ve akıcı olarak değerlendirildiğini görmekteyiz. Latîfi, “sanâyi-i şîriyyede dahi dest-resi vardır”⁴ diyerek şiir sanatındaki ustalığına; Âşık Çelebi, “Şî'ri muhkem ü üstüvâr, hemvâr ü pürkâr, rengîn ü çâşnîdâr; elfâzı selis, manâsı nefis, nazmı pâk ve mefhûmı sûznâkdur”⁵ ifadeleri ile şiir dilindeki renkli, süslü ve içten söyleyişe dikkat çekmektedirler.

Bu özelliğinden dolayı, Bâkî'nin şiir üslubu ve şiirlerindeki edebi sanatların kullanımı üzerine çeşitli çalışmalar ortaya konulmuştur.⁶ Bu çalışmanın amacı ise *Bâkî Divânı*'nda yer alan şiirlerin matla beyitlerindeki etkili ve canlı üsluba dikkat çekmek ve bu beyitlerde uyguladığı üslup, teknik ve sanatlar üzerine bir inceleme gerçekleştirmektir.

Bâkî'nin şiirlerindeki estetik hassasiyet ve söyleyiş güzelliği, şiirlerinin matla beyitlerinde ayrı bir görünüm kazanır. Okuyucuyu ses, ritim, ahenk ve coşku itibarıyla hızlı bir şekilde etkileyen bu sanat belagat kitaplarında beraat-i istihlâl olarak adlandırılır.

I- Berâat-i İstihlâl Sanatı

Arap edebiyatı belagatçileri şiirin güzel bir girişle başlaması gerekliliğine özellikle önem vermişler ve bu durumu “hüsn-i ibtadâ, hüsn-i matla, berâat-i istihlâl, hüsn-i istihsâl vb. terimlerle el almışlardır.”⁷ Eğer söz konusu bir şiirse hüsn-i ibtidâ için ayrıca matla-ı beytin her iki yarısı, sadrulbeyt ve aczulbeyt arasında da lafız güzelliği ve anlam bakımından uygunluk gerekli görülmüş, hatta Arap edebiyatında meşhur şairlerin hüsn-i ibtidaya dikkat etmedikleri için eleştirildikleri görülmüştür.⁸

---

³ Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 3.

⁴ Latîfi, *Tezkîrî'ş-Şuâra ve Tabsitü'n-Nuzamâ* (İnceleme-Metin), Haz. Rıdvan Canım, AKM Yayınları, Ankara, 2000. S. 186.

⁵ Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-Şuârâ*, İnceleme-Metin, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2010, s. I/409.

⁶ Hasan Kaplan, *Bâkî'nin Ses Dünyası*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2017; İsrail Babacan, “Bâkî'nin Gazellerinde Hüsn-i Talil Sanatı”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/3, Summer, 2012.

⁷ Ali Bulut, “Arap Edebiyatında Berâat-i İstihlâl Sanatı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt, 8, Sayı 2, Nisan, Mayıs, Haziran, 2008.

⁸ Bulut, a.g.e., s. 78.

“Berâat “üstün olmak, üstün gelmek”, istihlâl ise “çocuğun doğduğu anda çıkardığı ses, başlamak, yeni ayın görünmesi ve yağmurun yağması” gibi anlamlara gelir. Bir terim olarak berâat-i istihlâl, nazım ve nesirde maksada ve muhtevaya işaret eden kelime ve deyimlerin yardımıyla konuya ilgi çekici güzel bir üslûpla başlama sanatıdır.”⁹

Berâat-i istihlâl sanatından bahseden belagat kitapları, şiirin başlangıcının dinleyicinin kulağına hoş gelecek surette oluşturulması gerektiği hususu üzerinde durmuşlardır. Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgât-ı Osmâniye*'de, bu sanatı “İbtidâ, sâmi'in kulağına dokunacak söz efsâh ve manası, evzâh olduğu halde alt tarafını kemâl-i ehemmiyetle dinler. Ve illa alt tarafı her ne kadar güzel olsa çendân kulak asmaz. Binâ'en-aleyh hüsn-i ibtidâyâ ziyâde itina olunmak lâzım gelir. Ve en 'alası, maksadı müşîr olan sözler ile ibtidâ etmektir. İşte buna berâat-i istihlâl denir.” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁰

Tâhirü'l-Mevlevî, berâat-i istihlâl hakkında “mensûr, manzum bir esere mevzuuna uygun tâbirât ile başlamaktır. Buna hüsn-i ibtidâ da tabir olunur” tanımlamasını yaptıktan sonra, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinin mukaddimesinde yer alan “İlâhi Leylî-i serây-ı hakikat, ser-perde-i vahdetden zuhur edip tecellî-i cemâliyle fezâ-yı sûreti müzeyyen ettikde ve Mecnûn rûhu ser-geşte-i bâdiye-i gaflet iken ol şaş'a-i cemâli görüp inân-ı ihtiyârı elden gitdikde...” ifadesini ve aynı mesnevinin başında yer alan

Ey neş'e-i hüsnî aşka te'sir kılan

Aşk ile binâ-yı kevni ta'mir kılan

Leylâ ser-i zülfini girih-gîr kılan

Mecnûn-ı hâzin boynına zincir kılan

rûbaisini ve Enderunlu Fâzıl'ın *Hûbânâme* isimli eserinin başlangıcı olan

B'ism-i ebrû-yı siyâh-i cânân

Kıssa-i aşka gerekdür ünvan

beyitini örnek vermektedir.¹¹

Arap edebiyatı belagatinde berâat-i istihlâl dikkat eden bir şairin, şiirinin daha ilk beyitinde şiirini ne maksatla söylediğini muhataplarına hissettirmesi beklenir.¹² Kaya Bilgegil'in, berâat-i istihlâl sanatını tanımlarken, “ifadenin başında merama delâlet etmek üzere yer alan kelime ve tabirlere denir.”¹³ vurgusunu yapması benzer hassasiyetin klasik Türk şiiri için de söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır.

---

⁹ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Berâat-İ İstihlâl”, DİA, 5. C. İstanbul, 1992, s. 470.

¹⁰ Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgât-ı Osmâniye*, Haz. Turgut Karabey, Mehmet Atalay, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

¹¹ Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lugati*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994.

¹² Bulut, a.g.e., s. 84.

¹³ Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 294.

II- Bâkî'nin Şiirlerinde Berâat-i İstihlâl Sanatının Kullanılışı

Bâkî, şiirlerinde ahengi, kelime, kelime grubu, ek-hece, ses tekrarları ve ikilemelerle, ritmi ise vezin, kafiye-redif, söz dizimi, cümle, sıralama ve tekrarlar yoluyla sağlamıştır.¹⁴ Şiirlerin bilhassa matla beyitlerinde ritim ve ahenk oluşturan bu şiir teknikleri, genel olarak şiirlerinin etkileyici bir girişle başlamasına yol açmıştır. Ancak bu etkili giriş dikkatinin sanat boyutuna ulaştığı farklı denemeleri olmuştur. Bâkî Dîvânı'nda yer alan 4 kaside, 1 terki-i bend, 1 muhammes, 1 kıta ve 11 gazelde matla beyitlerinin berâat-i istihlâl sanatına örnek olabilecek söyleyişle oluşturuldukları görülmektedir.

Bâkî'nin şiirlerine çarpıcı ve etkileyici bir girişle başlamak için uyguladığı yöntemler içinde en dikkat çekici olanı cümle başı edatlarını kullanmaktır. "Cümle başı edatları metni oluşturan cümleler arasındaki ilişkinin ne şekilde yorumlanacağını ifadesidir. Konuşucu/yazar metinler arasında nasıl bir ilişki olduğunu cümle başı edatlarıyla dinleyiciye/okura belli eder."¹⁵

Bi-hamdi'llah şeref buldı yine *mülk-i Süleymânî*

Cülûs itdi sa'âdet tahtına *İskender-i sâni* (5.K/1)

"Allah'a şükürler olsun, Süleyman'ın mülkü yine şeref buldu, ikinci İskender mutluluk tahtına oturdu."

Bâkî, II. Selim'in tahta çıkışını kutlamak için yazdığı bu cülûsiyyede, şiire "Allah'a şükürler olsun" anlamına gelen *bi-hamdi'llah* seslenme edatıyla coşkulu bir üslupla başlamıştır. S seslerinin aliterasyonlu kullanımı ve *bi-hamdillah*, *mülk-i Süleymân*, *cülûs* ve *İskender-i sâni* ifadelerinin anlam ilişkisi (tenasüp) ve simetrik kullanımıyla berâat-i istihlâl sanatını gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda şiirin matla beyiti olan bu beyitte, Süleyman ve İskender kavramları ile ihâm ve telmih sanatlarını kullanarak etkiyi artırma yoluna gitmiştir.

Bâkî'nin aşağıda sıralanan şiirlerinin matla beyitlerinin de seslenme (ünlem) edatlarıyla oluşturulduğunu görmekteyiz.¹⁶

Âferîn ol rûzgâruñ Hayder-i Kerrârına

Zülfekâr olmaz mu'âdil tîg-i cevherdârına (407. G/1)

"O, zamanın Hayder-i Kerrârına aferin, Zülfekar mücevherli kılıcına denk olmaz."

Bi-hamdi'llâh ki yâri kıldı ferr-i baht-ı sultânî

Müeyesser eyledi Bârî Te'âlâ feth-i Şirvânı (546. G/1)

¹⁴ Kaplan, a.g.e., s. 521-532.

¹⁵ Muharrem Daşdemir, "Yunus Emre'nin Üslubunun Dil Bilimsel/Dil Bilgisel Temelleri", Yunus Emre Kitabı Editör: Orhan Kemal Tavukçu, Aksaray Valiliği Yayınları, Ankara, 2017.

¹⁶ Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım, Haz. Sebahattin Küçük, TDK Yayınları, Ankara, 1994; <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78361/baki-divani.html>.

“Allah’a şükürler olsun, sultanın bahtının parlaklığı yardım etti. Her şeyin yaratıcısı olan Allah, Şirvân’ın fethini kolaylaştırdı.”

Bi-hamdi’llah refik oldu yine *tevfik*-i Rabbânî

Muzaffer kıldı sultân-ı cevân-baht-ı cihân-bânı (14. K/1)

“Allah’a şükürler olsun, Allah’ın yardımı yine yoldaş oldu. Cihanın koruyucusu, talihli sultanı galip kıldı.”

Şiir dilinin, günlük konuşulan dilden değişik olmasının nedenlerinden biri yazı dili veya şiir dilinde çoğu zaman öceleme yönteminin kullanılmasıdır. Önermelerin sözcük ya da cümle durumuna dönüştürülmesi sırasında birçok sözcük arasından bazı sözcüklerin seçilmesi¹⁷ anlamına gelen öceleme tekniği Bâkî’nin şiirlerinde matla beyitlerinde seslenme (ünlem) edatları ve onlara yakın sözcükler çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Ünlem edatları yapıcı cümle olmayan, konuşanın önceki ve sonraki olay hakkındaki duruşunu bildiren, tek sözlük cümlelerdir.¹⁸

Te’âlallah zehî tâk-ı bülend-i âsmân-âsâ

Hezâr ahsent ey burc-ı felek-kadr u semâ-sîmâ (27. K/1)

“Allah bu çok güzel, gökyüzü gibi yüksek kubbesi olan (sarayın) şanını yüce kılsın. Felekler kadar yüksek, gökyüzüne benzeyen saraya binlerce aferin...”

Bâkî, Feridun Bey sarayının yapımı için yazdığı dariye konulu kasidenin matla beyitinde *te’âlallah* ve *hezâr ahsent* seslenme (nida) edatlarıyla kutlama ve coşku duygusu oluşturmuştur. Aynı zamanda beyitin tamamını Farsça tamlamalarla kurarak ağır ve etkili bir söyleyiş oluşturmaya çalıştığı görülmektedir.

Bâkî’nin, benzer şekilde başka şiirlerinin matla beyitlerinde de yapıyı tamamen Farsça tamlamalarla kurduğu görülmektedir. Klasik Türk şiiri tarihinde Kânûnî Mersiyesi olarak şöhret kazanmış Mersiye-i Sultân Süleymân Hân ‘aleyhirrahmetü ve’l-gufrân başlıklı terki-i bendin matla beyitinde bu giriş tekniğini kullanarak etkili, ağır ve okuyucuyu düşünmeye sevk eden bir üslup oluşturmuştur. “Bu beyitteki cümlede fiil yoktur, predikat eki de kullanılmamıştır. Esasen içerisinde hiç Türkçe kelime geçmediği için, beyitin Farsçadan farkı yoktur. Predikat (yüklem) tâ key’dir. Bunun Türkçe karşılığı “ne zamana kadardır”.”¹⁹

Ey pâ-y-bend-i dâm-geh-i kayd-ı nâm u neng

Tâ key hevâ-yı meşgale-i dehr-i bî-direng (1. Trk/1)

“Ey şöhret ve utanma kaydının tuzağına yakalanmış olan kimse! Bu kararsız dünyanın işleriyle uğraşmak arzusu ne zamana kadar sürecektir?”

¹⁷ Özünlü, a.g.e., s. 106, 111.

¹⁸ Günay Karaağaç, “Edat Üzerine Düşünceler”, Gazi Türkiyat, Güz 2009, Sayı 5.

¹⁹ Timurtaş, a.g.e., s. 232.

Beyitin birinci mısrası “ey” seslenme (nidâ) edatıyla, ikinci mısrası ise “nereye kadar” anlamına gelen “ta key” soru edatıyla kurulmuştur.²⁰ Beyitte dikkati çeken bir başka unsur seslerin dağılımıdır. Klasik Türk şiirinde seslerle mananın iç içe geçmiş bir yapıda kullanıldığı, şairlerin sesler aracılığıyla manayı tamamlamaya çalıştıkları görülür. Bu durum gelenekli Osmanlı şiirinde müzikaliteyi artıran bir unsur olarak çoğunlukla bilinçli olarak kullanılan bir ahenk artırma tekniğidir. Klasik Türk şiirinin geleneksel vezin, kafiye ve redif kullanımları ile aliterasyon (ünsüz tekrarı) ve asonans (ünlü tekrarları) gibi ses yinelemeleri şiirde doğal bir ses tekrarı oluşturmaktadır. Ancak Bâkî'nin şiir dilinde yukarıda sıralanan gelenekli kullanımlarla birlikte anlamı vurgulamaya yardımcı olacak nitelikte seslerin beyite yerleştirildiği görülür. Şairin okuyucuya şaşkınlık, üzüntü, korku ve yaşanan durumdan ders alma gibi ünlem içerikli duyguları geçirebilmek için p, ç, t, k gibi patlayıcı ünsüzleri tercih ettiği görülmektedir.

Bu nedenle Bâkî'nin mersiyesinin matla beyitinde, seslenme ve soru edatlarının kullanımı, patlayıcı seslerin tekrarı ve söz dizimindeki yüklemsiz söz dizimi uygulamalarıyla berâat-istihlâl sanatı oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Seslenme edatlarının şiire çarpıcı bir giriş sağlama amacıyla kullanımını Bâkî Dîvânı'ndan seçilen aşağıdaki matla beyitlerinde de görmek mümkündür.

Ey bâr-gâh-ı dil-keş ü eyvân-ı dil-güşâ

Dâmet leke's-sa'âdetü ve'l-'ızz u ve'l-'ulâ (4. G/1)

“Ey gönül çekici makam ve gönül açan köşk. Senin saadetin, gücün ve yüceliğin daim olsun.”

Ey safâ-yı 'ârızundan çeşme-i hurşîde âb

Şu'le-i şem'-i cemâlün nûr-bahş-ı âfitâb (18. G/1)

“Ey yanağının hoşnutluğundan güneşin çeşmesine su, yüzünün ışığının parlaklığından güneşe ışık bağışlayan.”

“Şiirde benzer sayı ve nitelikteki ses ya da heceler ritim duygusu ve ahenk yaratarak şiire müzikalite verir.”²¹ Bu durum şiir sanatında, aliterasyon, asonans, kafiye ve redif olarak kendini gösterir. Beyitte âb ve âfitâb sözcüklerinin kafiyeli yapısı içinde dikkat çekilen âb yani su kavramı, s ve ş, c ve ç seslerinin tekrarıyla suyun akış seslerini çağrıştırmaktadır.

Ey dil gerekse vâsıta-i devlet-i ebed

Olmaz nigârûñ işiği taşı gibi sened (43. G/1)

“Ey gönül, sonsuz mutluluk aracı gerekirse (o resim gibi güzel) sevgilinin eşiğinin taşı gibi sened olmaz.”

²⁰ Faruk Kadri Timurtaş, “Bâkî'nin Kanûnî Mersiyesi'nin Dil Bakımından İzahı” isimli çalışmasında metinden hareketle Türkçe'de kullanılan çağırma edatlarını ayrıntılı bir şekilde izah etmektedir. Faruk Kadri Timurtaş, “Bâkî'nin Kanûnî Mersiyesi'nin Dil Bakımından İzahı”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul, 1962, s. 219-232.

²¹ Aksan, a.g.e., s. 184.

Ey, seslenme (Nida) edatıyla başlayan beyitte, d seslerinin aliterasyonlu kullanımı ve edeb/sened sözcüklerinin kafiyeli kullanımının oluşturduğu ses tekrarıyla beraât-i istihlâl sanatı uygulanmıştır.

Benzer şekilde aşağıdaki beyitlerde de hem seslenme edatını kullanarak hem de ünsüz tekrarı (aliterasyon) tekniği ile berâat-i istihlâl sanatının uygulandığı görülmektedir.

Ey aslı pâk nesli güzîn zübde-i halef

Virdüñ cihâna şems-i münevver gibi şeref (230. G)

“Ey temiz asıllı, seçkin nesilli seçilmiş halife, cihana parlak bir güneş gibi şeref verdin.”

Ey sabâ dil rahtın ol gîsû-yı müşgîn-târe çek

‘Âşık-ı dîvâneyi zencîr-i zülf-i yâre çek (254. G71)

“Ey sabah rüzgârı, gönül atını misk renkli saçlara çek. Delirmiş aşığı sevgilinin saçlarının zincirine çek.”

Ey reh-revân-ı ‘aşk reh-i râstân tutuñ

Mürşîd gerekse dâmen-i pîr-i mugân tutuñ (281. G/1)

“Ey aşk yolunun yolcuları yolun yolunu tutun. Yol gösterici gerekirse meyhanecinin eteğini tutun.”

Ey gönül a’yân-ı devlet içre himmet kalmadı

Kimden umarsın kerem ehl-i mürüvvet kalmadı (542. G/1)

“Ey gönül, devletin ileri gelenleri içinde yardım kalmadı. Kimden cömertlik umuyorsun? Mertlik ehli kalmadı.”

Ey şehenşâh-ı kerem-güster ü dâniş-perver

Sâye-i lutf-i Hudâ pertev-i envâr-ı ezel (1. Kt)

“Ey cömertlik saçan ve bilgi besleyen, Allah’ın lütfunun gölgesi, sonsuz ışıkların parlaklığı (olan) şahlar şahı.”

Aşağıdaki beyitte şiire canlı bir giriş sağlayan unsurlar, seslerin (aliterasyon) ve redifin yinelemeli kullanımınıdır.

Zer ü gevherle kılup zîver-i efsar **hâtem**

Zîb ü zînetle geçer hem-ser-i Kayser **hâtem** (19. K/1)

“Yüzük altın ve mücevherle tacını süsleyerek süs ve bezekte Hükümdâr’a yakışır hale geldi.”

Bâkî'nin, şiirlerinde ses ve kafiye yinelemelerinin yanı sıra ön ve ard yineleme gibi biçim birimsel yinelemelerle de berâat-i istihlâl sanatını oluşturduğu görülmektedir.

Ne hengâm-ı safâ-yı işret-i mül gibi bir dem var

Ne sâz-ı mutrib-âsâ cân-fezâ-yı mürde-i gam var

Ne manend-i hayâl-i yâr bezm-i dilde mahrem var

Ne câm-ı bâde-i gül-gûna benzer yâr-ı hem-dem var

Ne sadr-ı gûşe-i meyhâne gibi cây-ı hurrem var (1. Mhm/I)

“Ne şarap kadehinin mutluluk zamanı gibi bir an var, ne mutribin sazı gibi gamdan ölmüslere can bağışlayan var, ne sevgilinin hayaline benzer gönül eğlencesinin sırrı var, ne gül renkli şarabın kadehine benzer dost var, ne meyhane köşesinin başı gibi sevinçli bir yer var.”

Nedür bu handeler bu işveler bu nâz u istiğnâ

Nedür bu cilveler bu şîveler bu kâmet-i bâlâ (6. G/1)

“Bu gülüşler, bu cilveler, bu nâz ve ilgisizlik nedir? Bu cilveler, bu işveli tavır, bu uzun boy nedir?”

Bâkî aşağıdaki beyitte ise ikilemeler kullanarak şiirine etkili bir giriş yapmıştır.

Dâne dâne ol araklar turra-i pür-tâbda

Katre katre jâlelerdür sünbül-i sîr-âbda (44. G./1)

“ Bu gülüşler, bu cilveler, bu naz ve ilgisizlik nedir? Bu cilveler, bu işveli tavır, bu uzun boy nedir?”

SONUÇ

Klasik Türk şiirinin söz ustası olarak bilinen Bâkî, şiirlerine söyleyiş güzelliği ve sanat endişesini ön plana alarak, etkili bir girişle başlamaya gayret etmiştir. Bu etkili giriş dikkatinin sanat boyutuna ulaştığı şiirlerinde, Arap belâgatinde berâat-i istihlâl olarak adlandırılan nazım ve nesirde maksada ve muhtevaya işaret eden kelime ve deyimlerin yardımıyla konuya ilgi çekici güzel bir üslûpla başlama, sanatını uygulamıştır. Bu çalışmada Bâkî'nin şiirlerinde berâat-i istihlâl sanatını hangi yöntemlerle uyguladığı üzerinde durulmuştur.

Dîvân'ında yer alan 4 kaside, 1 terkeb-i bend, 1 muhammes, 1 kıta ve 11 gazelde şiire berâat-i istihlâl sanatına örnek olabilecek söyleyişle etkili ve canlı bir girişle başladığı görülmektedir. Bu matla beyitlerinde şiire etkileyici ve canlı giriş özelliğini, özellikle cümle başı edatları olarak adlandırabileceğimiz seslenme, (nidâ) ve soru edatlarının kullanımı ve şiir dilinin kendine has birtakım uygulamaları ile elde etmiştir. Bâkî'nin şiirlerindeki ses ve ahenk dikkati, aliterasyon (ünsüz) ve asonans (ünlü) uygulamaları ile kafiye ve redifler şiirlerin özellikle matla beyitlerinde etkili bir söyleyişe ulaşmıştır. Benzer şekilde, yüklem içermeyen isim cümleleriyle oluşturduğu farklı söz dizimi teknikleri okuyucuyu etkileyecek canlı girişler oluşturmuştur. Bâkî'nin şiirlerinde söz sanatlarının kullanımı geleneğe bağlı kalmakla birlikte kendi içinde bir yenilik de taşımaktadır. Şiirlerinin matla beyitlerinde söz sanatlarını özellikle berâat-i istihlâl

sanatını, söyleyiş benzerliği (cinas, iştikak) ve anlam ilişkisi içeren sözcüklerin seçimi (tenasüp, iham, leff ü neşr) ile ses anlam ilişkisini kuvvetlendirerek oluşturduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Ahmet Cevdet Paşa, Belâgât-i Osmâniye, Haz. Turgut Karabey, Mehmet Atalay, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- Babacan, İsrail "Bâkî'nin Gazellerinde Hüsn-i Talil Sanatı", **Turkish Studies** International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer, 2012.
- Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım, Haz. Sebahattin Küçük, TDK Yayınları, Ankara, 1994; <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78361/baki-divani.html>
- Bilgegil, Kaya, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.
- Bulut, Ali "Arap Edebiyatında Berâat-i İstihlâl Sanatı", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt, 8, Sayı 2, Nisan, Mayıs, Haziran, 2008.
- Daşdemir, Muharrem "Yunus Emre'nin Üslubunun Dil Bilimsel/Dil Bilgisel Temelleri", Yunus Emre Kitabı Editör: Orhan Kemal Tavukçu, Aksaray Valiliği Yayınları, Ankara, 2017
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah "Berâat-i İstihlâl", DİA, 5. C. İstanbul, 1992.
- Kaplan, Hasan, Bâkî'nin Ses Dünyası, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2017.
- Karaağaç, Günay "Edat Üzerine Düşünceler", Gazi Türkiyat, Güz 2009, Sayı 5.
- Macit, Muhsin, Divan Şiirinde Ahenk Unsurları, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Özünlü, Ünsal, Edebiyat Dil Kullanımları, Multilingual Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Tâhir-ül Mevlevî, Edebiyat Lugati, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994.
- Timurtaş, Faruk Kadri, "Bâkî'nin Kanûnî Mersiyesi'nin Dil Bakımından İzahı", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul, 1962.